

**CVJETNE GREDICE U TRADICIJSKIM VRTOVIMA
SJEVEROZAPADNE HRVATSKE**

**FLOWER BEDS IN TRADITIONAL GARDENS OF NORTHWEST
CROATIA**

Ivka Veić, Višnja Šimunović, Anđelka Hodalić

SAŽETAK

Hrvatski zavod za poljoprivrednu savjetodavnu službu tijekom godina prilagođava rad i usluge savjetnika potrebama klijenata, obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Od savjetovanja i pružanja informacija o tehnici uzgoja, tehnološkim zahvatima radi poboljšanja kakvoće i povećanja količine primarne poljoprivredne proizvodnje prešlo se na poučavanje o dodatnim izvorima prihoda na seljačkom gospodarstvu kakav je seoski turizam. Da bi seljačka gospodarstva bila u stanju pružiti uslugu seoskog turizma, potrebno je urediti i prilagoditi cjelokupni prostor obiteljskog gospodarstva. Kako urediti prostor, a da ostane u skladu s tradicijskim vrtovima regije u kojoj se gospodarstvo nalazi? Koje biljne vrste posaditi? Kako je izgledalo tradicijsko obiteljsko gospodarstvo u mojem selu? Kako urediti prostore uz cestu, ulicu, središte sela? To su novi izazovi koje pred savjetodavce postavljaju poduzetni poljoprivrednici. Poljoprivrednici postavljaju ta pitanja o uređenju gospodarstva i sela radi privlačenja turista. Ovim radom započinjemo nova istraživanja o starim tradicijama i navikama.

Cvjetna je gredica tijekom povijesti vrtova i perivoja oduvijek bila parkovni i vrtni element. O tome se rjeđe mogu naći tragovi, a najčešći dokaz postojanja gredica kroz povijest jesu crteži, slike, katastarske karte, opisi. Međutim, potpuna informacija o cvjetnim gredicama u tradicijskim vrtovima nije definirana. Cilj ovog rada bio je istražiti postojanje cvjetnih gredica u tradicijskim vrtovima i perivojima, napraviti analizu nekoliko postojećih vrtova uz kuće koji su održavani na tradicionalan način te pokušati identificirati vrste bilja.

ABSTRACT

For years the Croatian Agricultural Extension Institute has been trying to adjust the work of advisers as well as services they are providing to farmer clients. We started technical advice and education for farmers to increase quantity and quality of agricultural production on their farms, and now we give information on additional income for farmer families in agro tourism. To prepare and equip farms to be able to offer bed and breakfast to tourists, farms need rearranging and redecorating.

How organize a farm in a traditional way, and in harmony with the region? What varieties are usually used in gardens? What does the traditional farm in my village look like? How to arrange free space around my house, free spaces in the center of the village? These are the questions and challenges that the advisers have been facing recently. The reason why the farmers ask for help is to attract tourists with the traditional appearance of farms, villages, and the whole regions. This paper is a start of a research on the old traditions and customs in our villages, to save them for the future.

Flower beds were used in gardens and parks throughout the history. It is difficult to find relevant evidence of the existence of flower beds in gardens and parks, the most usual evidence are drawings, pictures, maps, and descriptions. But there is not any clear list or map of flower beds in Croatian traditional gardens preserved. The goal of this work was to research the existence of flower beds in traditional gardens and parks in Croatia, and analyse the existing gardens in villages, maintained in traditional way, and to try to identify plants.

UVOD

Hrvatski zavod za poljoprivrednu savjetodavnu službu ustanova je za pružanje besplatnih usluga obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i drugim korisnicima, radi povećanja proizvodno-gospodarske učinkovitosti poljoprivredne proizvodnje te obnove, razvitka i očuvanja svekolikih vrijednosti ruralnih područja. Djelatnici HZPSS-a, osim stručnog savjetodavnog rada, obavljaju i mnoge druge aktivnosti: administrativne poslove (izdavanje mišljenja za različite kreditne linije, tehnička pomoć poljoprivrednicima pri popunjavanju različitih obrazaca i podnošenja zahtjeva, anketiranje i prikupljanje podataka na terenu i dr.), izvještajno-prognozni poslovi zaštite

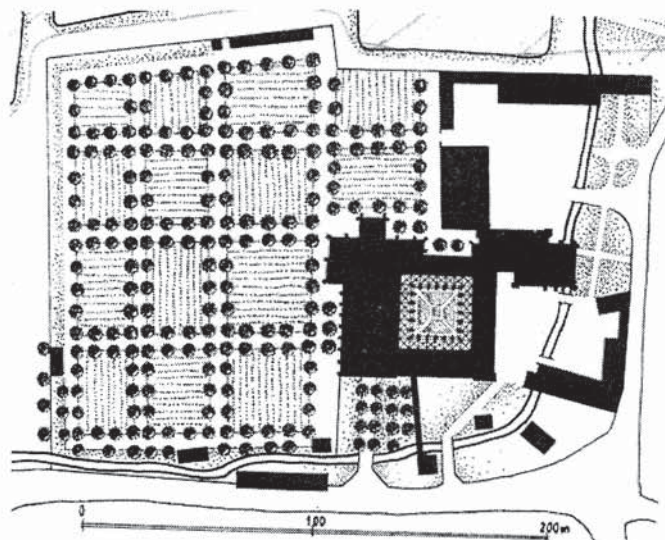
bilja, sudjelovanje u znanstvenim istraživanjima, nastupi u medijima (TV prilozima, radioemisije, novinski članci), izdavaštvo (priprema, tiskanje i distribucija letaka, brošura, priručnika, biltena) i dr. Jedan od 'novijih' programa u Hrvatskom zavodu za poljoprivrednu savjetodavnu službu jest i Odjel za ruralni razvitak. Savjetnici HZPSS-a koji rade u Odjelu za ruralni razvitak specijalisti su educirani na Agronomskom fakultetu. Savjetnici se na terenu susreću s različitim pitanjima poljoprivrednika koji se na svojim gospodarstvima žele baviti seoskim turizmom. Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo osnovna je jedinica toga posla, a primarno je vezano za poljoprivrednu proizvodnju. Da bi poljoprivredno gospodarstvo moglo pružati usluge seoskog turizma, potrebna je prilagodba (uređenje?) prostora.

Za pružanje usluga seoskog turizma potrebno je urediti i prilagoditi cjelokupni prostor obiteljskoga gospodarstva. Kako urediti prostor, a da ostane u skladu s tradicijskim vrtovima regije u kojoj se gospodarstvo nalazi? Koje biljne vrste posaditi? Kako je izgledalo tradicijsko obiteljsko gospodarstvo u mojem selu? Kako urediti prostore uz cestu, ulicu, središte sela? To su novi izazovi koje pred savjetodavce postavljaju poduzetni poljoprivrednici. Poljoprivrednici postavljaju ta pitanjima o uređenju gospodarstva i sela radi privlačenja turista. Ovim radom započinjemo nova istraživanja o starim tradicijama i navikama.

Cilj je prikupljanje dostupnih podataka iz povijesti, analiza dostupnih podataka o prošlom vremenu te usporedba sadašnjega stanja da bi se dobila potpunija slika o oblikovanju seljačkih obiteljskih gospodarstava s karakteristikama pojedinog područja te modela razvoja seoskog prostora. Dugoročni je cilj pomoć razvoju pojedinih ruralnih područja radi stvaranja dodatne zarade kroz seoski turizam, zaustavljanje napuštanja poljoprivrednih sredina, održavanje poljoprivredne proizvodnje te zaštita tradicionalnog kulturnog krajobraza i identiteta ruralnog područja.

CVJETNA GREDICA DIO POVIJESNIH VRTOVA

Vrtovi i perivoji mijenjali su se tijekom povijesti kao što su se mijenjali i njihovi vlasnici i vrijeme u kojem su živjeli. Cvjetna gredica javlja se tijekom povijesti kao dio vrta. Cvjetna gredica dio je grčkog peristila, rimskih vila i atrija kuća, srednjovjekovnih samostanskih vrtova (hortus conclusus-zatvoreni vrt) i dvorskih vrtova.

Slika 1. Samostan Mogiła kod Krakova, Poljska

Talijanski renesansni vrt cvijeće ima u malom prostoru uz kuću: giardino segreto.

Slika 2. Hans Memling, 15. stoljeće

Barok doprinosi da ' vrtni elementi dobivaju mekše, razgibanije oblike da bi se bolje uklopili u osnovni ritam. Zato se moraju prijašnji mali vrtovi promijeniti u međusobno usklađene partere s razigranom ornamentikom.¹

Barokni vrtovi Le Notra 'oblikovani su za raskošne ceremonije, a ne za odmor. Njihovo je obilježje: monumentalnost i simetričnost kompozicije, naglašena perspektiva prema dvorcu, bogato dekorirani cvjetni parter, vodene površine (bazeni, vodokoci, fontane) koji postaju osnova oblikovanja vrta.²

Pejsažni perivoji nastaju u Engleskoj, a izgledom oponašaju prirodu. U takvim vrtovima nema mjesta geometrijskim oblicima pa ni cvjetnim gredicama. Romantičarski perivoj vraća uporabu cvijeća u vrtove.

VRTOVI UZ KURIJE I DVORCE SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Dvorci i kurije te uz njih perivoji počinju se graditi u sjeverozapadnoj Hrvatskoj početkom 17. stoljeća. Ti stambeni objekti bili su stjecišta društvenog i kulturnog života u Hrvatskoj. Međutim, 'dvorci su bili i središta poljodjelske proizvodnje gdje se unapređivala poljoprivreda i njegovalo gospodarstvo'.³

Vrtovi i perivoji uz kurije i dvorce nastajali su po uzoru na europske vrtove toga vremena, naravno, u skromnim hrvatskim uvjetima, što ih ne čini manje vrijednima. Hrvatska je tijekom stoljeća bila poprište borbi i ratova, što se odrazilo i na gospodarski razvitak. Dakle i u Hrvatskoj se javljaju prepoznatljivi stilovi uz male prilagodbe prostoru i situaciji.

Sigurno je da su u oblikovanju vrtova cvjetne gredice bile oblikovni element, što dokazuju neki opisi i crteži. 'Prema tim crtežima prostor oko dvorca bio je okružen zidom ili drvenom ogradom, a ulaz u dvorište je bio naglašen portalom. Dvorište je razmjerno veliko i u njemu su se, osim dvorca nalazili i različiti gospodarski objekti i pojedinačna stabla. U dvorištu, ali često i izvan njega, nalazio se vrt koji je bio podijeljen na pravilne četvrtaste površine na kojima su bile vrtno gredice, grmlje ili dekorativno bilje, a na rubovima su najčešće bile voćke. '

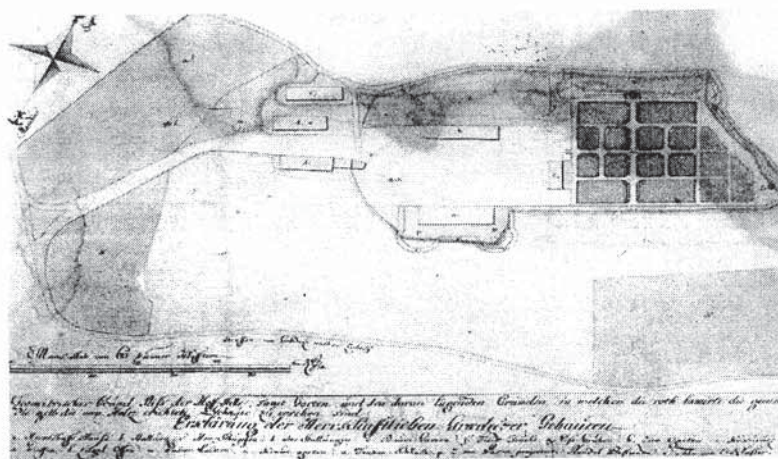
¹ Dušan Ogrin, *Vrtna umetnost sveta*, Pudon EWO, Ljubljana 1993., str.52

² Mladen Obad-Šćitaroci, *Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja*, Školska knjiga, Zagreb 1989

³ Mladen Obad-Šćitaroci, *Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja*, Školska knjiga, Zagreb 1989

Dvorac⁴

Plan Gredica potkraj 18. ili početkom 19. st⁵

⁴ Patačić, A. Status familiae Patachich 1740-1814

⁵ Mladen Obad-Ščitaroci, Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja, Školska knjiga, Zagreb, 1989.

Područje Samobora je uz Hrvatsko zagorje bogato povijesnim vrtovima uz kurije te crkve i samostane. Godine 1762. Petar Antun Praunspurger crta kartu Samobora i okolice prema granicama koje su upisane u povelju Bele IV iz 1242. godine. Još jednu kartu isti autor crta 1764. godine, a na njoj je detaljno prikazan raspored posjeda unutar trgovišta Samobor. Ta je karta ujedno i dokaz o postojanju povijesnih vrtova u Samoboru.

'Na karti je vidljivo ucrtan Franjevački samostan (izgrađen 1721. godine) s posjedom i opasan zidom. Praunspurgerovu kartu i samostan opisao je M. Lang u knjizi 'Samobor - narodni život i običaji' iz 1911. godine: Osobit izgled samostanu dao je vrt koji se povukao k zapadnoj strani samostana kao i danas. Taj veliki i lijepi vrt bio je razdijeljen u četiri polja, a svako polje unaokolo obrubljeno cvijećem i zelenilom. Svako ovo polje bilo je podijeljeno u četiri manja polja.'....

Dakle i u Hrvatskoj istovremeno kao i u Europi nastaju vrtovi i perivoji koji se oblikuju i cvjetnim gredicama. Vrtovi u kojima se kao sastavni dio javljaju cvjetne gredice jesu vrtovi uz dvorce

- Hrvatskog zagorja: Bežanec, Bisag, Gorica, Gređice, Jakovlje, Jalkovec, Januševec, Laduč, Ludbreg, Martijanec, Maruševec, Novi Marof, Oroslavljje Gornje, Poznanovec, Križovljangrad, Stubički Golubovec, Trakošćan, Veliki Bukovec, Zajezda.

- Samobora: Franjevački samostan, Allnoch, Bistrac, Bregana, Bučar, Giznik-Reizer, Livadić-Weisner, Lug-Balagovo, Mirnovec, Podolje, Wagnerov perivoj.

VRTOVI UZ TRADICIONALNE SELJAČKE KUĆE

Istovremeno uz kurije i dvorce živi i običan hrvatski puk, seljaci. Njihove kuće i vrtovi znatno se razlikuju od kurija i dvoraca. Te kuće i vrtovi nisu nastajali planski, vođeni rukom nadahnutih arhitekata. Seljačke kuće gradile su seljačke obitelji prema svojim mogućnostima. Međutim konačni oblik i život prostoru kuće, dvorišta i vrta dala je najvjerojatnije žena.

'Seoska kuća dio je narodne graditeljske baštine na kojoj se prepoznaje raznolikost kulturnog i prirodnog naslijeđa. Po tipu i građi ona uvelike izravno ovisi o regionalnoj, kulturnoj i zemljopisnoj pripadnosti. Uvijek se prilagođavala prirodi i sklapala skladan i harmoničan odnos s krajem u kojem je

nastala. Kao odraz socijalnih odnosa na selu u cijelosti se prilagodila ruralnim potrebama seoskog stanovništva.⁶

Što je s dvorištem i vrtom?

Okoliš kontinentalne seoske kuće utilitarne je prirode, u njemu prevladavaju gospodarske funkcije. Tu su zbog toga strukture koje su neposredno vezane uz te funkcije, kao primjerice štale, sušare, sjenik i sl. U tom su okruženju i povrtnjak, voćnjak, te pašnjak i oranice, koji se neposredno uklapaju u prirodni krajolik, a često graniče i sa šumom. Svaka od ovih kultura, manje-više, s kućom na zanimljiv način vizualno obogaćuje prostor. Tu ne postoji neka određena prostorna organizacija jer je cijela životna aktivnost seljaka prilagođena prirodi, ali se naziru neke praktične prostorne podjele. Tako je povrtnjak uvijek s prednje strane uza sam ulaz u kuću, voćnjak je smješten iza kuće ili u njezinu produžetku, prostor za blago ograđen je jednostavnom drvenom ogradom i sastavni je dio kuće ili se pak nalazi u dvorištu. Cvijeće je više-manje obvezna pojava u predvrtu ili uz povrtnjak (uzgoj za rezanje), a bilje u loncima malokad je smješteno uz ulaz ili samo pročelje kuće.⁷

Što je sa selima, prema istraživanjima Jasenke Kranjčević: "Naselja su u hrvatskoj osnovana i oblikovana do 18. stoljeća, ali se još tijekom 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća formiraju nova. Cvjetna gredica sastavni je dio vrta uz seljačku kuću. Ti vrtovi različitih su dimenzija i oblika. Jedan od vrtova koji pokušavaju održati tradicijsko bilje i formu je vrt uz kuću Štefa Grdena iz Lepe Vesi, Hrvatsko zagorje, ali i mnogi drugi vrtovi uz kuće".

NAJČEŠĆE CVJETNE VRSTE U TRADICIONALNIM VRTOVIMA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Prema vlastitim istraživanjima te prikupljenim podacima u seoskim vrtovima susrećemo ovo bilje:

⁶ Branka Aničić: korelacija boravišnih kvaliteta vrtnog prostora i njegovih strukturnih svojstava, Disertacija, AF, Zagreb, 1997.

⁷ Branka Aničić: korelacija boravišnih kvaliteta vrtnog prostora i njegovih strukturnih svojstava, Disertacija, AF, Zagreb, 1997.

Jednogodišnje cvijeće

Ageratum houstonianum plava zvjezdica
Begonia semperflorens begonija
Calistephus cinensis- lijepa Kata
Chrysanthemum carinatum ivančica ljetna
Impatiens walleriana vodenica
Petunia hybrida petunija
Portulaca grandiflora prkos
Salvia splendens kadulja, žalfija
Tagetes sp. kadifika
Verbena hybrida sporiš
Zinnia angustifolia cinija
Antirrhinum sp. zijevalica, žabica
Calendula officinalis neven
Cosmos bipinnatus uresnica
Tropaeolum majus dragoljub

Dvogodišnje cvijeće

Bellis perennis tratinčica
Cheiranthus cheiri šeboj
Dianthus barbatus t. karanfil
Mysotis hybrida potočnica
Viola odorata maćuhica
Dianthus caryophyllus karanfil obični

Lukovičaste, gomoljaste trajnice

Tulipa sp. tulipan
Iris sp. perunika
Gladiolus sp. gladiola
Lilium sp. ljiljan
Dahlia sp. georgina, dalija
Colchicum sp. mrazovac
Crocus sp. šafran

Fritillaria sp. kockavica
Galanthus sp. visibaba
Hyacinthus sp. zumbul
Leucojum verum drijemavac
Muscari sp. muskari, presličica
Narcissus sp. narcis, sunovrat

Trajnice

Arabis albida gušarka
Iberis saxatilis ognjica, snježak
Phlox sp. plamenac
Primula sp. jaglac, jagorčika
Sedum acre žednjak, kokoška
Armeria caespitosa babosvilka
Sempervivum sp. čuvarkuća
Viola sp. ljubica
Rudbeckia sp. pupavica, rudbekija
Chrysanthemum sp. krizantema
Achillea sp. stolisnik
Aster sp. zvjezdan
Astilbe sp. astilba
Bergenia sp. bergenija
Dicentra spectabilis srdašce
Lupinus polyphyllus lupinus, vučjak, vučika
Paeonia sp. božur
Stachys lanata čistac, klaš, zečje uši
Yucca gloriosajuka
Vinca sp. vinka, zimzelen

Drveće i grmlje

Clematis sp. pavitina
Wisteria sp. glicinija
Buxus sempervirens šimšir
Chaenomeles speciosa ukrasna dunja

Cornus mas drijenak, svib
Forsythia sp. forzicija
Hybiscus sp. hibiskus, sljezika
Hydrangea sp. hortenzija
Ilex aquifolium ileks, božikovina
Jasminum nudiflorum jasmin, čemin
Magnolia sp. magnolija
Mahonia aquifolium mahonija
Philadelphus coronarius pajasmin
Rosa sp. ruža
Salix sp. vrba
Syringa vulgaris jorgovan
Tamarix pentandra tamariks, metlika
Viburnum opulus udikovina, šibikovina

Lončanice

Fuchsia sp. fuksija
Pelargonium sp. pelargonija, muškati
Asparagus sp. asparagus
Cyclamen sp. ciklama

ZAKLJUČAK

Hrvatska na cijelom području ima višestoljetnu tradiciju povijesnih vrtova. Povijesni vrtovi i perivoji nastajali su uz kurije, poljoprivredna imanja koja su kroz povijest bila nositelj poljoprivredne proizvodnje i gospodarskog napretka određene regije. Vlasnik imanja utjecao je primjerom na poljoprivrednu proizvodnju seljaka u okruženju, pa se može pretpostaviti da je utjecao i na ostale aspekte seoskog života.

Seljaci su na svoj način i prema svojim mogućnostima uređivali i osmišljavali prostor svojih obiteljskih gospodarstava i sela. Naša je zadaća da nastavimo utvrđivati karakteristične detalje tradicijskih vrtova i prostora obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava da bi ih očuvali od nestanka.

LITERATURA

- Branka Aničić:** korelacija boravišnih kvaliteta vrtnog prostora i njegovih strukturnih svojstava, Disertacija, AF, Zagreb, 1997.
- Patačić A.** Status familiae Patachich 1740-1814
- Mladen Obad-Šćitaroci,** Perivoji i dvorci Hrvatskog zagorja, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
- Dušan Ogrin,** Vrtna umetnost sveta, Pudon EWO, Ljubljana, 1993, st.52.
- Ivka Veić:** Povijesni vrtovi i perivoji Samobora i okolice, magistarski rad, AF, Zagreb, 1989.
- Dragutin Kiš,** Hrvatski perivoji i vrtovi, Prometej, Algoritam, Zagreb, 1998.
- Hrvatski obiteljski tradicijski vrt, Marija Krušelj, Turistička zajednica grada Donja stubica, 1999.
- Jasenka Kranjčević,** Pregled prostornih planova sela u Hrvatskoj od sredine 19. stoljeća do sredine 20. stoljeća, MZOPU, Zagreb, 2002.

Adresa autora – Autor's address:

Primljeno: 12. 4. 2003.

Mr. sc. Ivka Veić
Višnja Šimunović, dipl. ing.
Anđelka Hodalić, dipl. ing.
Hrvatski zavod za poljoprivredno savjetodavnu službu
Grada Vukovara 78
10000 Zagreb